

In memoriam August Thienemann

Den 22 april 1960 avled Entomologiska föreningens hedersledamot professor emeritus August Thienemann, Plön, i en ålder av 78 år. Den limnologiska forskningens ledande gestalt sedan decennier har därmed gått ur tiden.

Född i Gotha i Thüringen bedrev Thienemann sina naturvetenskapliga studier vid universiteten i Greifswald, Innsbruck och Heidelberg. Han disputerade för doktorsgraden i Greifswald år 1905 på en avhandling om trichopterpupporna och deras biologi och kom 1907 till Münster, där han övertog ledningen för universitetets biologiska avdelning för fiskeri- och vattenföreningensfrågor. Docentur följde efter ett par år.

De tio åren Thienemann stannade i Münster betecknade en period av målmedvetna och intensiva studier inom limnologiens alla områden såväl i fältet som i laboratoriet, och redan under denna tid nådde Thienemann fram till de resultat, som skulle visa sig bli av grundläggande betydelse för den moderna limnologiens utveckling. Året 1914 och första världskriget blev ett beklagligt avbrott i Thienemanns vetenskapliga bana. Han sårades svårt vid striderna kring Reims i september 1914 men tillfrisknade, ehuru med ett förkortat ben, och undgick därigenom vidare fronttjänst. I samband med att Thienemann år 1916 kallades till chef för Hydrobiologiska anstalten i Plön i Holstein frikallades han från all militärtjänst och kunde åter helt ägna sina krafter åt sötvattensforskningen. Samtidigt därmed underställdes Plön-institutet »Die Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften», vilket innebar att dess resurser betydligt ökades. Parallellt med chefskapet i Plön åtog sig Thienemann undervisningen i limnologi vid universitetet i det närbelägna Kiel, där han 1924 utnämndes till ordinarie professor.

Plön-institutet utvecklades under Thienemanns skickliga ledning snabbt till ett centrum för teoretisk limnologisk forskning. Staben utökades undan för undan med specialister på olika områden, och raden av unga doktorander som utarbetade sina avhandlingar vid institutet växte med åren men blev aldrig påfallande lång, ty Thienemann höll styvt på en hög standard. Betydelsefulla steg för ökande av det internationella samarbetet utgjorde Thienemanns övertagande av redaktörskapet för tidskriften »Archiv für Hydrobiologie», som på kort tid blev det centrala organet inom sitt fack, samt inte minst startandet av den Internationella föreningen för teoretisk och tillämpad limnologi år 1922, det senare i intimt samarbete med Thienemanns gode vän, den svenske limnologen Einar Naumann. Thienemann fungerade som den internationella föreningens president fram till 1939 då han — ställd inför den mörknande världspolitiska horisonten — på egen önskan trädde tillbaka. Detta var vid kongressen nr 9 i Sverige strax före krigsutbrottet.

Thienemann var en rastlöst arbetande forskare som aldrig tog ut en

semester. Den nödvändiga fysiska vederkvickelsen från arbetet vid skrivbord och mikroskop fann han vid sina otaliga exkursioner. Ingen hade heller en sådan överblick som han över Europas olika typer av stående och rinnande vatten och deras fauna. Han levde som han lärde, ty han underlät aldrig att framhålla hur viktigt det är för biologen att resa så mycket som möjligt och att det i samband därmed är lika viktigt att se och förstå de olika landskapen som att samla och göra detaljakttagelser.

I ovanlig grad företrädde Thienemann den forskartyp som kombinerar sinne för ett outtröttligt studium av de små detaljerna med sinne för sökandet efter de generella normer som reglerar organismernas existens. Och ingen har väl gjort mer än han för att visa att limnologien genom sin kausala grundinställning och genom de limniska miljöernas särart bör betraktas som en självständig gren av ekologien.

Flertalet av sina viktigaste forskningsresultat nådde Thienemann via sin ingående kännedom om chironomiderna eller fjädermyggorna. Detta var ingen tillfällighet. Redan vid exkursioner på Rügen under Greifswald-åren fann Thienemann vid undersökningar av källor och bäckar för vetenskapen nya chironomidarter, som riktade hans intresse på denna dittills ur alla synpunkter nästan helt negligierade insektgrupp. Under de följande åren i Münster ägnades mycken tid åt studiet av Västtysklands chironomidfauna. Larver uppföddes och puppor kläcktes i stor skala, varpå de sålunda erhållna imagines beskrevs av J. J. Kieffer. Genom Thienemanns ansträngningar gick kännedomen om chironomiderna och deras metamorfos framåt med stormsteg och det blev snart klart att denna insektfamilj utgör den artrikaste djurgruppen i de limniska miljöerna.

Att chironomiderna även utgör den viktigaste indikatorgruppen kunde Thienemann på ett elegant sätt visa redan 1913—15 vid sina undersökningar av kratersjöarna i Eifel-området, där det ovanliga inträffar att djupa sjöar med näringsfattig omgivning ligger nära intill grunda sjöar omgivna av bördiga åkrar. Bottenfaunan visade sig vara principiellt olika: i det förra fallet bestod den av små chironomidlarver av Tanytarsus-gruppen, i det senare fallet av stora röda larver av släktet Chironomus. Orsakssammanhanget klarades genom Thienemanns vattenkemiska undersökningar, som visade att näringsfattiga bottensediment är kombinerade med god syretillgång, näringsrika bottensediment med syrebrist i de djupare vattenskikten.

Fastställandet av de ekologiska sjötyperna brukar betecknas som upprinnelsen till den moderna limnologien. Dess bas förstärktes och breddades när Naumann strax efteråt och oberoende av Thienemann kom till motsvarande resultat i sydsvenska sjöar efter att ha startat från andra utgångspunkter, nämligen från plankton och sedimenttyper. Naumann berikade dessutom aspekten med sina erfarenheter av de nordiska humussjöarna. I Plön med dess sjörika omgivningar fördjupades problemställningarna ytterligare genom omfattande arbeten av Thienemann och hans lärjungar. En vid spridning fick dessa resultat när Thienemann tillsammans med Naumann startade bokserien »Die Binnengewässer», där Thienemann svarade för det första bandet: »Die Binnengewässer Mitteleuropas» (1925).

Men efter tio år i Plön gick Thienemanns blickar mot vidare horisonter. De existensekologiska normerna i Europas sötvatten kunde överblickas, men hur låg problemen till i tropikerna? Ingenting var känt om detta, som dock måste vara av största principiella betydelse för förståelsen av de stora sam-

manhagen. Den av Thienemann och Franz Ruttner under åren 1928—1929 genomförda limnologiska expeditionen till Sumatra, Java och Bali gav utomordentligt rika resultat och har satt djupa spår inom limnologien.

Thienemann hade under årens lopp fördelat sitt intresse på många olika problem, bl.a. även på systematiska och djurgeografiska studier över sikfiskarna, ekologisk-djurgeografiska undersökningar över sötvattensplanarier m.m. Efter återkomsten från expeditionen till Insulinde koncentrerade han sig emellertid alltmer på chironomiderna, vars larver och puppor beskrevs i en lång rad av arbeten. Han företog i samband därmed omfattande fältarbeten i Alperna och Lappland (Torneträskområdet), varvid mycket nytt och oväntat framkom. Genom dessa studier fördjupades hans överblick över de djurgeografiska problemen alltmer och 1950 utkom hans »Verbreitungsgeschichte der Süßwassertierwelt Europas», ett grundläggande arbete på över 800 sidor.

Thienemann började nu bli till åren, och utgivandet av den stora djurgeografien kan uppfattas som ett tecken på hans strävan att börja sammanfatta livsverket. I flera under 1950-talet utkommande böcker populariserade han limnologien och dess problemställningar och varnade för olika former av misshushållning med vattnet, »Europas sorgebarn». Hans imponerande arbetsförmåga manifesterades ånyo när serien »Die Binnengewässer» år 1954 påbyggdes med det digra arbetet »Chironomus. Leben, Verbreitung und wirtschaftliche Bedeutung der Chironomiden» (834 sidor), där chironomidforskningens allmänna resultat sammanfattades av den ende som kunde göra det. Chironomus-boken var nr 440 i Thienemanns produktion. Nr 460, det sista, blev hans »Erinnerungen und Tagebuchblätter eines Biologen», som utkom några månader före hans död och omfattade 500 sidor. Boken utgör samtidigt den europeiska limnologiens historia. Sällan har en forskarbana avslutats så harmoniskt och konsekvent som fallet var med August Thienemanns när han samlade sig till och fullföljde sina tre sista stora verk.

Att Thienemann blev en central gestalt inom sin forskning berodde inte enbart på hans vetenskapliga kvaliteter utan i hög grad också på hans gedigna och representativa personlighet. Karaktäristisk var hans positiva inställning till andra och hans spontana beredvillighet att bistå yngre forskare med råd och dåd, hans vänliga sätt att uppmuntra. Såväl i tal som skrift kritiserade han mycket sällan andra. Hans förtroende för den han litade på var odelat och torde sällan ha svikits.

Personligen har jag jag honom att tacka för mycket.

Lars Brundin